

УДК 301.085: 15: 343.915

С. В. Кушнар'ов, м. Київ

СУБКУЛЬТУРА НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ І ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ЦІННОСТЕЙ, ТРАДИЦІЙ ТА ЗВИЧАЇВ

Визначено причини, які обумовлюють кримінальну поведінку сучасних підлітків. Висвітлено особливості кримінальної субкультури неповнолітніх засуджених і її роль у формуванні злочинних цінностей, традицій та звичаїв.

Ключові слова: субкультура, малі групи, неповнолітні засуджені, виховні колонії.

Внаслідок різкої зміни характеру суспільних відносин і нових економічних процесів, які відбуваються в Україні, змінився і характер злочинності. Це, в свою чергу, вплинуло як на якісний склад спецконтингенту пенітенціарних установ, так і на середовище засуджених в цілому.

Насамперед тенденція до застосування позбавлення волі призводить до перепоповнення місць ув'язнення, значних людських та фінансових витрат на їх утримання, суттєво ускладнює процес виправлення засуджених та можливості їх подальшої адаптації у суспільстві після звільнення. За відсутності справжньої соціальної допомоги значна частина колишніх засуджених, декваліфікованих за час відбування покарання, поповнює прошарок безробітних чи скоює повторні злочини [1].

Вочевидь, коли суспільство або держава в тій чи іншій формі відштовхує або дискримінує якусь групу населення, то утворюється субкультура цієї частини населення зі своїми цінностями, нормами, мовою (жаргон, аргументація, сленг), традиціями, образом життя. Інтеграція субкультурних груп є наслідком тиску соціального контролю і, вочевидь, за ступенем зворотно пропорційна йому.

Термін «субкультура» в науковому ужитку використовується вже давно, але про асоціальну і, тим більше, кримінальну субкультуру в українському суспільстві заговорили порівняно нещодавно.

Розуміння субкультури в більшості визначень базується на її відмінності від домінантної (пануючої) культури. В основі виокремлення субкультури із загальної культури, окрім суб'єкта культури, лежить конфлікт норм, цінностей і ідеології. Цей же конфлікт стає «причиною того, що окремі люди обирають для себе ту чи іншу субкультуру. Але, ставши носієм певної субкультури, людина не замикається в її просторі: вона повинна взаємодіяти із загальноприйнятою культурою» [2].

Кримінальна субкультура, як сурогатна частина культури суспільства, залежить від загальносоціальних, економічних, ідеологічних, соціально-демографічних, правових та інших процесів, які в ньому відбуваються.

Під кримінальною субкультурою (підкультура, лат. *sub* — під, + культура лат. *cultura*) розуміється сукупність духовних і матеріальних цінностей, які регламентують і упорядковують життя і діяльність кримінальних спільнот, що сприяє їх живучості, об'єднаності, кримінальній активності і мобільності, спадкоємності поколінь правопорушників.

Кримінальна субкультура за своєю сутністю агресивна. Вона вдирається у культуру офіційну, ламаючи її, девальвуючи її цінності і норми, насаджуючи в ній свої норми і правила, атрибутику. Відомо, що носієм культури є мова. Вочевидь, на сьогоднішній день мова виявилася «забрудненою» не тільки через невиправдане вживання іншомовних слів, які сьогодні можна почути з вуст журналістів, політиків, вчителів, прочитати на шпальтах періодичних видань, як, наприклад, «міліціант», «директорша», «даляри», «снікерс», «памперс», «саміт», «фуршет», але й термінологією кримінального жаргону, на якому охоче говорять як підлітки, так і представники влади, депутати.

Оскільки поняття «жаргон», «сленг» і «арго» безпосередньо пов'язані з субкультурою, то вони потребують чіткого розуміння їх сутності і змісту, а також глибокого наукового осмислення.

Жаргон (франц. *jargon*) — соціальний діалект, різновид мови, яка відрізняється від загальнонародної мови специфічною лексикою і фразеологією, експресивністю зворотів і особливим використанням словоутворювальних засобів, але не володіє власною фонетичною і граматичною системою. Основна функція жаргону полягає у вираженні приналежності до відносно автоно-

мної соціальної групи завдяки вживання специфічних слів, форм і зворотів. Іноді термін «жаргон» застосовується для означення неправильної, викривленої мови.

Жаргон є офіційно ненормативною мовою певної соціальної групи, насиченою умовними словами та виразами, а також такими, що мають інший, порівняно з офіційною нормою, зміст. За даними різних дослідників, активний жаргон злочинців складає близько 150 слів та виразів, а засуджених, які знаходяться в місцях позбавлення волі, близько 250 [4].

Арго (франц. argot) — діалект певної замкненої соціальної групи (спочатку — злочинська мова), який створюється з метою мовного відособлення. Характеризується спеціальною (вузько-професійною) або своєрідно засвоєною загальноживаною лексикою і не має власної фонетичної і граматичної системи.

Сленг (англ. slang) — термінологічне поле, набір особливих слів або нових значень вже існуючих слів, які вживаються у різноманітних людських об'єднаннях (професійних, соціальних, вікових групах).

Молодіжний сленг — це спроба оживити скучну мову еталонів і, одночасно, прагнення провести риску між поколіннями і світоглядами, протиставити себе близькості епохи дідів і батьків, затвердити своє право на іншодумність мовними засобами.

Молодіжний сленг поєднує в собі відтінки, притаманні всім трьом мовним різновидам, — експресивну забарвленість, відхилення від літературних норм, переосмислення лексики з метою мовного відособлення.

Слід розрізняти сленг, жаргон, арго і простомовні вираження. Сленг можуть використовувати у своїй мові і освічені люди, представники певної вікової або професійної групи.

Простомовні вираження відрізняють людей низького освітнього рівня. У звичайній мові ці слова використовуються для посилення емоційного забарвлення висловлювання.

Слова, які слугують пом'якшувальною заміною інших, наприклад, «задовбаться», «гребаний» і т.п., також не відносяться до сленгу, а являються евфемізмами.

Не потрібно, також, плутати жаргон і арго, оскільки жаргон, як правило, має професійну спрямованість, тоді як арго може вживатися поза залежності від професії.

Отже, для вісіх жаргонів характерні словотворчість або створення незвичайних словосполучень, а також зниження мовного стандарту, тобто використання (навіть у словоутворенні) не нейтральних, а жартівно-іронічних і грубо-простомовних засобів.

Образлива, непристойна лексика існує в багатьох мовах і культурах. Саме зі слів такого роду складається лексичний склад мови, властивий певній субкультурі, — лихослів'я. Це відносно невелика і замкнена група слів і висловів, на вживання яких в культурній спільноті накладається «табу». Звичний мат — це абсолютний і закінчений прояв безкультур'я. Основна причина його формування — культурний вакуум злочинних спільнот. Спеціалісти з лінгвістики (Г. Боярко, В. Крашениця, О. Пасічник, І. Смирнова, Д. Супрун, О. Ткаченко І. Тростюк) стверджують, що лихослів'я не лише ображає інших людей, але й руйнівно діє на саму людину: мат ніби стає частиною її менталітету. Варто зазначити, що в діалозі злочинна частина населення має дуже примітивний вигляд, відрізняється бідним лексиконом, в її мові переважають одноманітні фрази-паразити, які характеризують розумовий розвиток особливого роду.

За таких обставин втрату чистоти національної мови можна розглядати і як серйозний симптом наростання процесу глибокої криміналізації суспільства. Особливо важливо підкреслити, що ця криміналізація в першу чергу зачіпає підростаюче покоління, як найбільш активну, зокрема і в кримінальному відношенні частину суспільства і найбільш чутливу за своїми віковими особливостями до мовних інновацій.

Кримінальна субкультура і вплив кримінального середовища на становлення особистості неповнолітніх досліджувалися вченими різних поколінь (Ю. Антонян, М. Бабаєв, І. Башкатов, О. Беца, М. Ветров, М. Гернет, В. Єрмаков, К. Ігошев, І. Карпець, В. Кудрявцев, С. Лебедев, В. Овчинський, В. Панкратов, В. Пирожков, І. Суханов та ін.), але предметом її вивчення були окремі елементи: звичаї, традиції, закони і таке ін. Причому ці явища вивчалися, як правило, в дорослому середовищі злочинців, в той час як розвиток, формування, становлення особистості переважно відбувається у неповнолітньому віці. Разом з тим кримінальна субкультура неповнолітніх не є точною копією кримінальної субкультури дорослих. Це пояснюється тим, що в основі фено-

мену кримінальної субкультури неповнолітніх — особистість з її віковими особливостями: егоцентризмом, особливостями психіки й орієнтацією на неформальні зв'язки і відносини з однолітками та дорослими, підвищеною навіюваністю і схильністю до наслідування, сприйняттям негативних, антисупільних ціннісних орієнтацій.

Детальний аналіз причин і умов криміналізації середовища неповнолітніх свідчить про те, що установки на злочинну поведінку у багатьох підлітків під впливом кримінальної субкультури можуть формуватися вже до 10-12 років. Це переважно пов'язано з мікросередовищем, в якому вони живуть, виховуються, навчаються, проводять дозвілля.

В групі неповнолітніх і молоді (будь-то законослухняні або правопорушники) існують свої правила поведінки, дозволи і заборони (табу), без яких група, як єдине ціле, існувати не може. Звичайно, життя будь-якої групи проходить за своїми законами. Однак, на відміну від норм і правил груп законослухняних в «законнах» кримінальної субкультури відображаються особливі її риси.

Схильність до нормотворчості, постійного регулювання міжособистісних і міжгрупових відносин — одна з вікових особливостей підлітків і молоді, яку активно використовував ще в 20-х роках минулого століття фундатор пенітенціарної педагогіки А. С. Макаренко. В його колоніях діяли десятки неписаних правил, зокрема: рапорт чергового не перевіряється, арешт накладається лише на комунара, за крадіжку і нечесність вихованець виганяється з колективу.

Норми кримінальних груп за способом регулювання поділяються на: заборонні (забороняють члену групи видавати її таємниці, вводити в оману «своїх», надавати допомогу правоохоронним органам, владі або адміністрації пенітенціарної установи, видавати співучасників, особливо дорослих і лідерів, приховувати предмети і речі загального користування, просити адміністрацію про переведення в інший колектив без згоди групи і т.п.) і ті, які зобов'язують (зобов'язують вчити і знати кримінальний жаргон, «чесно» грати в карти, наносити татуювання згідно визначеного групою статусу, ніколи не оспорювати свій статус, визнавати владу «авторитетів», бути вірним слову, захищати інтереси групи від «чужих» і т.п.).

В суспільстві існує думка, що кримінальна субкультура має місце лише в пенітенціарних установах (слідчих ізоляторах, колоніях, тюрмах), приймальниках-розподільниках для неповнолітніх. Звичайно, саме в цих установах кримінальна субкультура особливо рельєфно виражена. Однак слід враховувати, що окремі елементи кримінальної субкультури мають місце і поза цих установ, тобто в інших закладах (дитячих домах, інтернатах, гуртожитках, в силових структурах і, навіть, у загальноосвітніх школах).

Кримінальна субкультура, як і злочинність, має безліч причин. Цілісної концепції причин і умов її виникнення та функціонування до цього часу немає. Це, насамперед, пов'язано з невивченістю соціальних процесів не лише у молодіжному середовищі, але й у морально-духовній сфері суспільства в цілому.

Кримінальна субкультура, яка представляє собою цілісну культуру злочинного світу, з ростом злочинності все більше розгалужується на ряд підсистем (субкультура «злочідська», тюремна, рекетирів, повій, шахраїв, фарцовщиків і т.д.), що протистоять офіційній культурі.

Підлітково-юнацька кримінальна субкультура — одна із самостійних підсистем, тісно пов'язана з іншими підсистемами кримінального світу.

Для визначення емпіричних ознак (критеріїв) ступеня сформованості і дієвості кримінальної субкультури у молодіжному середовищі, зокрема в навчальних закладах, виховних колоніях, був використаний метод експертних оцінок [5, с. 11]. В якості експертів були залучені начальники пенітенціарних установ, працівники інспекцій кримінальної міліції у справах дітей, директори спецшкіл, фахівці кримінального розшуку. За їх оцінками, ознаки прояву кримінальної субкультури в навчальних закладах і виховних колоніях напрочуд схожі, що дозволяє використовувати їх принаймні у психодіагностичних цілях.

Всі ознаки, названі експертами, були зведені у такі класифікаційні групи:

- ознаки, що характеризують міжгрупові відносини і групову ієрархію;
- наявність у закладах ворожо налаштованих між собою угруповань і конфліктів між ними;

- жорстка групова стратифікація з поділом на «чужих» і «своїх», а «своїх» — на касти;
- наявність різноманітних привілеїв для «еліти» і різних табу;
- розповсюдженість ритуалів «прописки» новачків;
- ознаки, що характеризують ставлення до слабких, «низів» і «знехтуваних»;
- факти появи «знехтуваних» («недоторканих»);
- таврування речей і предметів, якими повинні користуватися лише «недоторкани»;
- побори і вимагання;
- розповсюдженість спеціальних способів зниження статусу: мужолозтва, «вафлерства», «парафіну», прання шарпеток та ін.;
- розповсюдженість симулювання хвороб і членопошкодження серед «низів»;
- ознаки, що характеризують ставлення до режиму і виховної роботи;
- групі порушення режиму установи і групі непокори;
- групі втечі, бродяжництво;
- ухилення «авторитетів» від «брудної роботи»;
- ухилення від навчальних занять, зборів;
- відмова від роботи в офіційному активі;
- прояв актів вандалізму;
- ознаки, що характеризують способи проведення вільного часу;
- розповсюдженість азартних ігор;
- розповсюдженість тюремних способів проведення дозвілля, тюремної лірики;
- групі вживання токсичних і наркотичних речовин, чифірування;
- ознаки, що характеризують способи спілкування і зв'язку;
- розповсюдженість кличок, як засобу стигматизації;
- розповсюдженість татуювань, як знакової системи спілкування, прийнятих в кримінальному середовищі;
- розповсюдженість кримінального жаргону та інших способів спілкування.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що більшість елементів кримінальної субкультури, по-перше, поліфункціональні (наприклад, татуювання, яке виконує одночасно функції стратифікації, стигматизації і комунікації; впізнання «своїх» і клички виконують ті ж функції); по-друге, кожний елемент кримінальної субкультури володіє основною функцією (наприклад, татуювання — функція стратифікації, клички — функція комунікації); по-третє, кожний елемент кримінальної субкультури по-різному відбивається в психології групи і інтеріоризується індивідом (від задоволеності кличкою або татуюванням, до прагнення всіма способами їх позбутися). Знання про схильності групи і особистості до певних цінностей (захопленість карате, туризмом, боксом і т.д.) дозволяє з достатньою вірогідністю прогнозувати їх поведінку і завчасно здійснювати необхідні профілактичні заходи.

З урахуванням викладеного слід підкреслити, що кримінальна субкультура неповнолітніх вимагає раннього втручання, своєчасної протидії цьому негативному явищу, з метою попередження розвитку делінквентної, девіантної, злочинної поведінки. При цьому варто враховувати, що: «перша звична стратегія — засудження і заборони — вже доказала свою неефективність. Друга стратегія — всеосяжне прийняття будь-яких молодіжних течій і асиміляція їх в діяльності офіційних організаційних структур — нереальна. Залишається останнє — діалог» [3].

Література:

1. Беца О.В. До питання про створення в Україні соціальної служби по роботі з особами, звільненими з місць позбавлення волі//В пошуках альтернатив тюремному покаранню: Матеріали міжнародного симпозіуму. — К.: УА БЗПЛ, 1997. — С. 62-67.
2. Година А.И. Взаимодействие субкультуры и культуры (на примере движения индеанистов)//Молодежные движения и субкультуры Санкт-Петербурга [Текст]: Социологический и антропологический анализ. — СПб.: Норма, 1999. — С. 77.
3. Кон И.С. Психология ранней юности: книга для учителя/Игорь Семенович Кон. — М.: Просвещение, 1989. — С. 166.

4. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти): [монографія]/Володимир Степанович Медведєв. — К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1996. — С. 58.
5. Пирожков В. Ф. Психологія подросткової преступності/Виктор Федорович Пирожков. — М.: Ось-89, 1998. — 304 с.

Определены причины, которые обуславливают криминальное поведение современных подростков. Освещены особенности криминальной субкультуры несовершеннолетних осужденных и ее роль в формировании преступных ценностей, традиций и обычаев.

Ключевые слова: субкультура, малые группы, несовершеннолетние осужденные, воспитательные колонии.

The article is about reasons which determine criminal behavior of modern teenagers. Moreover this article demonstrates peculiarity of criminal subculture of convicted juvenile and its role in organization criminal values, heritages and customs.

Keywords: subculture, small groups, convicted juvenile, Correctional Institutions.

УДК 378.015.31: 7

С. О. Лавриненко, м. Кіровоград

РОЛЬ І МІСЦЕ КУРСУ «ЕСТЕТИКА» В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті аналізуються можливості естетики, як філософського світоглядного знання у системі підготовки майбутніх учителів, акцентується увага на меті, завданнях, формах і методах реалізації зазначеної проблеми.

Ключові слова: естетика, навчальний курс «Естетика», мистецтво, культура, естетична культура особистості, підготовка майбутнього вчителя, загальнолюдські цінності, національно-культурні цінності.

Актуальність зазначеної проблеми полягає у тому, що в умовах оновлення соціально-економічного, науково-технічного життя держави, зростає увага до духовної культури нації, збереження культурних та художньо-естетичних національних цінностей, формування естетичної культури школярів та студентської молоді.